Politeja
Nr 4(104), 2026, s. 165-187
https://doi.org/10.12797/Politeja.23.2026.104.08
Licencja: CC BY-NC-ND 4.0

Jacek REGINIA-ZACHARSKI
Uniwersytet Łódzki
jacek.reginia@uni.lodz.pl

POWRÓT WYNISZCZAJĄCYCH WOJEN POZYCYJNYCH W WARUNKACH KONFLIKTU SYSTEMOWEGO?

REFLEKSJE PO TRZECH LATACH PEŁNOSKALOWEJ WOJNY UKRAIŃSKO-ROSYJSKIEJ

ABSTRACT **The Return of Attritional Positional Warfare In the Context of Systemic Conflict? Reflections After Three Years of the Full-Scale Russian–Ukrainian War**

Over the past thirty-odd years, Europe and its societies have been plunged into the illusory belief that a full-scale war of a systemic nature would be permanently eliminated from the existing international system and order. Of course, the conflict phenomena that erupted around the world after 1989 were not overlooked. However, they were quite commonly diagnosed as peripheral conflicts, dictated by drivers of past phenomena such as ethnic, religious and even tribal tensions. Additionally, they were perceived as occurring in remote areas of the world. This last observation should be situated not only in a geographical, but perhaps above all in a cultural and civilisational context. Wars in the former Yugoslavia or in the post-Soviet area were treated as endemic phenomena in areas alien to developed Western civilisations. Such labelling placed them in the same category as wars in Africa or the Middle East. Paradoxically, despite the announcement of the falsification of Fukuyama's thesis of the end of history, in the domain of wars and armed conflicts, Europe mentally remained in this interpretation of reality. The use of armed violence in relations between states and nations was considered anachronistic and marked by a "lack of modernity" and civilisational backwardness. Pointed out as recently as the 1990s as a counter-paradigm, the picture of clashes of civilisations, after all still finding huge numbers of adherents today,

abstracts, like the previous one, from the perception of war as a tool for contesting the international order and system and fighting for political position. A much belated reflection, which has only taken hold for good since 2022, refers to neoclassical depictions of war as an extreme tool for achieving political goals, regardless of the civilisational sophistication of its participants. The analysis of a full-scale war, which has been fought for more than two years, has consumed enormous human and material resources, generates huge costs and, last but not least, causes large economies to switch to war mode, prompts questions about the topicality of the problem of total wars, perhaps not industrial (industrial) wars – but certainly 'infrastructural' wars (a concept that will come to be explained in more detail in later sections of the text), as well as an attempt at prognosis.

Keywords: manoeuvre war, war of attrition, strategy and operational art, Ukraine, Russia

Słowa kluczowe: wojna manewrowa, wojna na wyczerpanie, strategia i sztuka operacyjna, Ukraina, Rosja

WPROWADZENIE

Pełnoskalowa wojna wywołana rosyjską agresją na Ukrainę oprócz bezpośrednich zniszczeń i cierpienia, zakwestionowania ładu i systemu międzynarodowego oraz wielu innych niekorzystnych zjawisk każe stawiać pytanie o „zmienne oblicze wojny"[1]. Rzeczywistość pola walki przy uwzględnieniu – co w sposób oczywisty przenosi się na charakter działań bojowych – specyfiki beligerantów niejednokrotnie boleśnie weryfikuje przyjmowane wcześniej doktryny. Nieco wyświechtany i nadużywany slogan powiada, że generałowie mają skłonność do przygotowywania się do wojen stoczonych. Wiele w tym racji – tym bardziej niezbędne wydaje się studiowanie toczących się wojen oraz podejmowanie prób wychwycenia trendów i tendencji. Być może tak uda się wyjść z pułapki wskazanego paradoksu.

Na wstępie rozważań nasuwa się fundamentalna uwaga, iż tocząca się od 24 lutego 2022 roku u granic Rzeczypospolitej Polskiej wojna nie występowała w tej części świata od 1945 roku. Skala wojny, jej przewlekłość, a przede wszystkim skutki ogólnosystemowe zaskoczyły wszystkich obserwatorów, ale też chyba uczestników. Konflikt zbrojny przechodził różne fazy, by od jesieni 2023 roku wejść w model wojny pozycyjnej, która – co należy odnotować – prognozowana była wcześniej. Jednocześnie skala prowadzonych działań jest ogromna i taką była zarówno w fazach charakteryzujących się wysoką manewrowością, jak i w okresach prowadzenia walk pozycyjnych. Należy

[1] Nawiązanie do tytułu: M. van Creveld, *Zmienne oblicze wojny. Od Marny do Iraku*, przeł. J. Szkudliński, Poznań 2008.

z całą mocą podkreślić, że w całym przebiegu wojny siły Federacji Rosyjskiej ze zmienną intensywnością prowadzą zbrodnicze i zmasowane ostrzały artyleryjskie (przy użyciu artylerii lufowej i rakietowej) oraz ataki z powietrza na infrastrukturę krytyczną oraz obiekty cywilne na całym obszarze broniącej się Ukrainy. Nasuwa się pytanie: czy można zatem mówić o wojnie na wyczerpanie lub wyniszczenie?

W 2014 roku ukazała się monografia pod tytułem *Wojna w świecie współczesnym*[2], w której znalazła się teza o trzech przenikających się cywilizacyjno-rozwojowych obszarach („światach") wojny, posiadających różne charakterystyki konfliktu zbrojnego, a być może nawet różną naturę. „Światy" industrialny i poindustrialny, zgodnie zresztą z panującymi wówczas trendami, uznane zostały za rejony względnego pokoju, ze skłonnością do prowadzenia działań o charakterze ekspedycyjnym. Pewnym wyjątkiem był „industrialny" obszar byłego Związku Sowieckiego, gdzie konflikty międzypaństwowe się zdarzały, jednak nie wykraczały poza granice krótkotrwałych wojen o umiarkowanej intensywności i stosunkowo niskich kosztach. W następnych dziesięciu latach doszło jednak do znaczącej erozji systemu i ładu międzynarodowego, które na początku trzeciej dekady XXI wieku wyraźnie przyspieszyły. Agresja Federacji Rosyjskiej na Ukrainę i trwająca już ponad trzy lata wojna uzmysławiają, że długotrwałe konflikty zbrojne oscylujące między manewrowością a wojną na wyniszczenie (bojem materiałowym), właściwe charakterystyce świata industrialnego, nie są zjawiskiem z przyszłości, co więcej – być może wyznaczają standard starć przyszłości. Tym bardziej że kilkadziesiąt minionych miesięcy pokazuje wyraźnie tendencje do zaangażowania państw i organizmów klasyfikowanych jako zdecydowanie poindustrialne.

Polem badawczym zatem jest refleksja nad współczesnym ładem międzynarodowym, adekwatnością istniejących klasyfikacji wojen oraz charakterem rywalizacji o nowy rozkład potęgi w świecie. Celem uczyniono zbadanie specyfiki „wojen materiałowych" oraz nakreślenie kręgów zaangażowania w warunkach starć o wadze systemowej. Tezą wiodącą stało się twierdzenie o wysokim potencjale powrotu wojen na wyniszczenie, co implikować powinno określone działania preparacyjne państw Zachodu, które „ukąszone fukuyamowskim optymizmem" świadomie zrezygnowały z utrzymywania wysokich zdolności wytwórczych swoich przemysłów zbrojeniowych, dysponują niewydolnymi reżimami mobilizacyjnymi i niską zdolnością odtwarzania strat wojennych. Ponadto w zakresie doktryn nieadekwatnie konstruują systemy odstraszania, obrony i odporności (rezylientności). Niezbędne jest zatem przemodelowanie systemów i podsystemów państw nowoczesnych w celu zbudowania (a właściwie odbudowania) relewantnych możliwości reagowania na wyzwania wojen systemowych. Ich brak stanowi bowiem istotny czynnik zwiększający prawdopodobieństwo sięgnięcia po środki militarne w celu choćby wywalczenia lepszej pozycji w kształtującym się nowym systemie bezpieczeństwa międzynarodowego. Niewątpliwie bowiem ocena zdolności do stawienia oporu i sięgnięcia po miażdżącą odpowiedź stanowi podstawę do budowania wiarygodności odstraszania. Efektywność triady: odstraszanie–obrona–odporność (3 × O)[3], przy

[2] J. Reginia-Zacharski, *Wojna w świecie współczesnym. Uczestnicy – Cele – Modele – Teorie*, Łódź 2014.

[3] W języku angielskim: *Deterrence–Defence–Resilience* (DDR).

oczywistym wzajemnym przenikaniu się, stanowi podstawę polityki państw i instytucji bezpieczeństwa w zachodniej kulturze strategicznej. Jest jednocześnie współczesną interpretacją starej łacińskiej maksymy *si vis pacem, para bellum*.

WOJNA MANEWROWA I WOJNA POZYCYJNA W ROSYJSKIEJ KULTURZE STRATEGICZNEJ

W wielu klasycznych opracowaniach i analizach dotyczących strategii wojskowych oraz sztuki operacyjnej autorzy skupiają się na dwóch modelach prowadzenia działań: wojnie manewrowej i pozycyjnej. Uznać trzeba, że skrajną postać tej ostatniej stanowi wojna na wyczerpanie. W literaturze przedmiotu obecnym, choć słabo eksponowanym – zapewne z uwagi na jego oczywistość – aspektem jest terytorialny wymiar wojny manewrowej. Jej celem jest bowiem gwałtowne i szybkie zajęcie określonego terenu, a docelowo żywotnych części (bądź całości) terytorium przeciwnika. W odniesieniu do wojny pozycyjnej oraz wojny na wyczerpanie aspekt terytorialny uznawany jest za drugorzędny, co nie oznacza, że nieistotny. Terytorium traktowane jest jako zaplecze i baza produkcyjna przeciwnika. Nie jest zatem w sposób bezpośredni „stawką gry". Jego niszczenie w pewnym sensie jest narzędziem prowadzącym do celu właściwego, którym jest czasowe lub ostateczne pozbawienie przeciwnika zdolności odtwarzania potencjału bojowego, ale także niszczenie jego woli i możliwości oporu.

Pojawia się pogląd, iż państwa dysponujące znacznym potencjałem wojennym oraz (słusznym lub nie) przekonaniem o wysokich zdolnościach jego odtwarzania są bardziej skłonne do podejmowania decyzji o realizacji długich działań w wojnie na wyczerpanie. Stąd uprawniona jest hipoteza o wyższym potencjale realizacji takich scenariuszy w państwach dużych i zasobnych – mocarstwach globalnych i regionalnych. Czynnikiem z pewnością zwiększającym prawdopodobieństwo podejmowania takich decyzji jest dysponowanie rozległą głębią strategiczną.

Przebieg wojny ukraińsko-rosyjskiej dość jednoznacznie potwierdza słuszność takich założeń. Nie należy też abstrahować od czynników subiektywnych, przede wszystkim charakteru kultury strategicznej – choć w jej przypadku korelacja tego, co obiektywne, z tym, co subiektywne, jest szczególnie widoczna.

Warto na chwilę wrócić do zagadnienia celu wojny, jakim może być zajęcie terytorium. Tu nasuwają się przynajmniej dwie uwagi kardynalne. Po pierwsze, w istniejącym dotychczas systemie międzynarodowym aneksje terytorialne, dokonywane *manu militari*, wydawały się szczególnie ryzykowne i potencjalnie niebywale kosztowne dla agresora. Argument ten został skutecznie osłabiony co najmniej trzema przesłankami: a) słabnięciem, a nawet erozją systemu; b) stosowaniem rozwiązań z pozoru nieoczywistych, takich jak tworzenie parapaństw, organizowanie pseudoreferendów i plebiscytów; podawanie w wątpliwość legalności integralności terytorialnej np. przez użycie „praw historycznych"; c) obniżaniem kosztów agresji przez Rosję przynajmniej od 2008 roku, przez co przybliżono (tu przydatnym mechanizmem objaśniającym może być „okno Overtona") dopuszczalność tego, co niedopuszczalne.

Drugim uwarunkowaniem – jak się wydaje nawet bardziej aktualnym – są wysokie koszty zajęcia i utrzymania (okupacji) dużych obszarów, w szczególności zamieszkiwanych przez ludność ewidentnie wrogą. Co prawda w pierwszym roku wojny Moskale na zajętych terenach prowadzili działania ludobójcze oraz realizowali czystki etniczne, jednak takie działania na całej Ukrainie (w przypadku jej zajęcia) wydają się mało prawdopodobne.

W większości analiz, ekspertyz, jak również stanowisk naukowych podkreśla się, że konflikt zbrojny na Ukrainie wszedł w fazę wojny pozycyjnej. Warto na wstępie zastanowić się nad szerszym aspektem tej kategorii działań zbrojnych. Interesującą inspiracją może być *Positional Warfare in Alexander Svechin's Strategy* – analiza Pietera Garicano, Grace Mappes i Fredericka W. Kagana[4], która ukazała się na początku kwietnia 2024 roku. Punktem wyjścia dla opracowania były refleksje na temat strategii i wojny pozycyjnej, zamieszczone w *Strategii*[5] Aleksandra Swieczina wydanej w 1926 (1927) roku. Zgodzić się trzeba z uwagą autorów, iż poglądy i opinie tego sowieckiego teoretyka stanowią stałą inspirację dla strategów wojskowych późnego okresu Związku Sowieckiego i Federacji Rosyjskiej[6]. Nie od rzeczy będzie przypomnieć, że do twierdzeń Swieczina odwoływali się generałowie Władimir Łobos[7] i Walerij Gierasimow[8].

Wojna pozycyjna kontrastuje z wojną manewrową (bądź działaniami manewrowymi), jest bowiem obliczona na penetrowanie linii obronnych przeciwnika, wykorzystywanie głębokich wtargnięć i – w konsekwencji – osiąganie rozległych uzysków terytorialnych oraz strategicznych[9]. Wojna manewrowa i pozycyjna pozostają jednak ze sobą w nierozerwalnym związku. Każde starcie zaczyna się od manewru (np. agresywnego wtargnięcia)[10]. Wojna pozycyjna zatem będzie fazą pewnego kontinuum i efektem określonego rozwoju wydarzeń na froncie[11]. Strony wojujące w przypadku wojny pozycyjnej

---

4 P. Garicano, G. Mappes, F.W. Kagan, *Positional Warfare in Alexander Svechin's Strategy*, Institute for the Study of War, 2 IV 2024, [online] https://understandingwar.org/research/russia-ukraine/positional-warfare-in-alexander-svechins-strategy-2/, 16 IV 2024.

5 A. Свечин, *Стратегия*, Москва 1927, *passim*; A.A. Svečin, *Strategy*, red. K. Lee, Minneapolis 1992, *passim*; A.A. Kokoshin, *Soviet Strategic Thought, 1917-91*, Cambridge Mass.–London 1999, s. 21-39.

6 A.A. Kokoshin, *Soviet Strategic Thought*..., s. 191.

7 V.N. Lobov, *Introductionary essay*, [w:] A.A. Svečin, *Strategy*..., s. 40.

8 M. Budzisz, *Wszystko jest wojną. Szkice o rosyjskiej kulturze strategicznej*, Warszawa 2021, s. 60 i n.; S.G. Jones, *Soleimani, Gerasimov and Strategies of Irregular Warfare*, [w:] *The New Makers of Modern Strategy: From the Ancient World to the Digital Age*, red. H. Brands, Princeton 2023, s. 995-997; D. Adamsky, *The Two Marshals: Nikolai Ogarkov, Andrew Marshall and the Revolution in Military Affairs*, [w:] *The New Makers of Modern Strategy*..., s. 910.

9 D.M. Glantz, *The Military Strategy of the Soviet Union: A History*, Abingdon 2004, s. 121.

10 *Tamże*, s. 41-42.

11 A. Свечин, *Стратегия*..., s. 180: *Стратегия измора так же, как и стратегия сокрушения, представляет поиски материального превосходства и борьбу за него, но эти поиски уже не ограничиваются только стремлением развернуть на решительном участке превосходные силы. Необходимо еще создать предпосылки для того, чтобы «решительный» пункт вообще мог существовать. Тяжелый путь стратегии измора, ведущий к затрате гораздо больших средств, чем короткий сокрушительный удар в сердце неприятеля, вообще избирается лишь тогда, когда война не может*

wciąż mogą osiągać znaczące taktycznie i strategicznie uzyski bezpośrednio na polu walki, ale koncentrują się raczej na wypracowaniu okna możliwości dla przyszłego spektakularnego manewru[12]. Scenariusz ten można odnaleźć wśród tez Swieczina[13], należy jednak odnotować dwie kategorie uwarunkowań towarzyszących wojnie pozycyjnej: pozytywne i negatywne. Według sowieckiego stratega kryterium różnicującym jest przede wszystkim zamiar bądź plan, jaki stoi za przyjętą perspektywą strategiczną[14]. Motywacje pozytywne można w tym ujęciu zdefiniować jako realizację wojny pozycyjnej z zamiarem przygotowania się do skutecznego powrotu do fazy manewrowej[15]. Uwarunkowania negatywne sprowadzają się do zamiaru i woli uniemożliwienia przeciwnikowi osiągnięcia zdolności do realizacji manewru[16]. W przypadku obustronnych motywacji negatywnych wojna pozycyjna osiąga charakter chroniczny i przechodzi do wojny na wyniszczenie. Nieporozumieniem byłoby traktowanie wszystkich wskazanych wcześniej kategorii jako niezmiennych – w każdym momencie działań istnieje potencjał zmiany charakteru aktywności[17].

быть покончена одним приемом. Операции стратегии измора являются не столько непосредст венными этапами к достижению конечной военной цели, как этапами разверты вания материального превосходства, которые бы, в конечном счете, лишили неприятеля предпосылок успешного сопротивления; S.J. Cimbala, *Military Persuasion: Deterrence and Provocation in Crisis and War*, Pennsylvania 1994, s. 156-158: *Svechin argued in the 1920s that the two dominant strategic paradigms of contemporary warfare („forms of conducting miltary operations") were annihilation or destruction (sokrushenie) and attrition (izmor).* [...] *strategy of attrition „leads to the expenditure of much greater resources than a short destructive strike aimed at the heart of the enemy"*. Cimbala podkreśla, że wybór strategii na wyczerpanie następuje wówczas, gdy nie istnieje możliwość zakończenia/rozstrzygnięcia wojny pojedynczym ciosem (*single blow*).

12 P. Garicano, G. Mappes, F.W. Kagan, *Positional Warfare*..., s. 2. M. Budzisz, *Wszystko jest wojną. Szkice*..., s. 115-116: autor podkreśla, że w szczególności po doświadczeniach w Gruzji (2008) w Federacji Rosyjskiej znacząco umocnił się paradygmat „krótkiej" wojny. Zakładano bowiem, że długotrwałego starcia na wyczerpanie w konfrontacji z USA Rosja nie wytrzyma.

13 А. Свечин, *Стратегия*..., s. 180-181: *Действительно, в рамках стратегии измора все операции характеризуются прежде всего тем, что имеют ограниченную цель; война складывается в виде не решительного удара, а борьбы за такие позиции на вооружен ном, политическом и экономическом фронте, с которых нанесение этого удара в конце концов стало бы возможным. Однако, в процессе этой борьбы происходит полная переоценка всех ценностей. Главный театр, на котором, при затрате гро мадных сил и средств, борьба разыгрывается в ничью, постепенно утрачивает свое господствующее значение*.

14 H. Strachan, *Elusive Meaning and Endurance of Clausewitz*, [w:] *The New Makers of Modern Strategy*..., s. 128-129.

15 А. Свечин, Стратегия..., s. 181-182: *В условиях измора генеральная операция не образует таком непроницаемой завесы, которая вовсе отрезывает наше мышление от последующего развития войны. Эшелоны военной и экономической мобилизации вполне входят в стратегию измора и чужды, по духу, стратегии сокрушения. Измор руководится более далекими целями, чем подготовка к ближайшей большой операции. Само ведение этой операции, не могущей дать при изморе решительных результатов, часто должно быть, в случае измора, предвзятым, т.-е. руководство ею должно подчи няться и сообразовываться с дальнейшими задачами, которые предстоит разре шать. Стратегические проблемы при изморе в значительной степени усложняют ся вследствие этого роста вширь и вглубь*.

16 P. Garicano, G. Mappes, F.W. Kagan, *Positional* Warfare..., s. 4.

17 S.J. Cimbala, *Military Persuasion*..., s. 157.

Dopiero osiągnięcie nieprzełamywanego pata strategicznego zmienia długotrwale samą naturę starcia. Autorzy artykułu *Positional Warfare in Alexander Svechin's Strategy* zwracają uwagę na dwa istotne uwarunkowania, które uprawdopodobniają wejście wojny w fazę pozycyjną. Pierwszym z nich jest wspomniane wcześniej deklarowanie przez obie walczące strony celów negatywnych, które dodatkowo wzmacniane jest w przypadku koalicyjnego charakteru starcia. W tym bowiem przypadku znacznie rośnie tendencja do utrzymywania (konserwowania) z własnych zasobów, szczególnie przez uczestników koalicji niebędących bezpośrednio zaangażowanych w walkę[18]. Z tym zresztą w ścisłym powiązaniu pozostaje rozmiar beligerantów, co w oczywisty sposób przekłada się na rozmiary głębi strategicznej[19]. Sytuacja komplikuje się w przypadku quasikoalicji, kiedy państwa ją współtworzące stanowią zaplecze dla uczestnika, same formalnie nie będąc stronami wojny[20]. Nie można tu mówić o głębi strategicznej w klasycznym rozumieniu[21]. O ile bowiem państwa quasikoalicji mogą występować w charakterze zaplecza sprzętowego i finansowego, o tyle już w zakresie uzupełniania siły żywej nie stanowią właściwie żadnego rezerwuaru. Wracając do zagadnienia głębi strategicznej w wymiarze geograficznym, należy zauważyć, że państwa dysponujące mniejszym obszarem, a tym samym relatywnie płytszą głębią (w skrajnym przypadku jej brakiem) w znacznie mniejszym stopniu skłonne są do świadomej decyzji o przejściu do fazy wojny pozycyjnej niż uczestnicy dysponujący dużymi obszarami[22]. Starcia o charakterze koalicyjnym i quasikoalicyjnym istotnie podnoszą ryzyko decyzji opartych na błędnych kalkulacjach lub wymuszanych przez stanowiska polityczne uczestników niezaangażowanych bezpośrednio[23]. Innym czynnikiem, który powinien zostać uwzględniony, jest charakter i wydolność infrastruktury logistycznej walczących stron. Według Swieczina uzasadniona jest hipoteza o powiązaniu rozwiniętej infrastruktury[24] ze skłonnością do podejmowania decyzji o realizacji ufortyfikowanej defensy-

[18] P. Garicano, G. Mappes, F.W. Kagan, *Positional* Warfare..., s. 3.

[19] Szerzej: C. Reach i in., *Russia's Evolution Toward a Unified Strategic Operation: The Influence of Geography and Conventional Capacity*, Santa Monica, CA 2023, s. 30-32; Patrz też: J.W. Kipp, *The Tsarist and Soviet Operational Art, 1853-1991*, [w:] *The Evolution of Operational Art. From Napoleon to the Present*, red. J.A. Olsen, M. van Creveld, Oxford–New York 2011, s. 65-68.

[20] A. Свечин, *Стратегия*..., s. 201.

[21] A. Kober, *The Rise and Fall of Israeli Operational Art, 1948-2008*, [w:] *The Evolution of Operational Art*..., s. 168-169.

[22] P. Garicano, G. Mappes, F.W. Kagan, *Positional* Warfare..., s. 4-5.

[23] C. Reach i in., *Russia's Evolution Toward a Unified Strategic Operation*..., s. 21-23. Autorzy wskazują, że około 2020 roku w Sztabie Generalnym Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej nastąpił powrót do szerokiego rozumienia głębi strategicznej i operacji realizowanych przez konwencjonalne siły rosyjskie oraz argument nuklearny. Stanowiło to zmianę w stosunku do wprowadzonych dekadę wcześniej przez szefa sztabu W. Gierasimowa rozwiązań: *According to this definition of Russia's general-purpose forces, the most likely purpose of a GPFO is to isolate a local conflict along Russia's periphery with conventional forces while deterring external intervention with nuclear operational-tactical missiles*.

[24] A. Свечин, Стратегия..., s. 148: *значительная глубина укреплений на флангах, обдуманное располо жение позиционных укреплений должны обеспечивать успех будущих маневров. Надо иметь в виду подготовку позиций не на отдельные роты или батальоны, а в армейском масштабе*.

wy, co w konsekwencji zwiększa prawdopodobieństwo przejścia do fazy walk pozycyjnych[25]. W przypadku utrwalenia tego stanu walczące strony mogą osiągnąć efekt czasowego pata strategicznego w zakresie manewrowości i przejść do reżimu wojny na wyczerpanie.

Samą wojnę pozycyjną charakteryzuje zlokalizowanie działań oraz koncentracja na wyczerpujących starciach, w których walczące strony dążą do uniemożliwienia stronie przeciwnej osiągnięcia pozytywnych celów. Swieczin z całą mocą jednak podkreślał, że ten rodzaj prowadzonej walki daleki jest od statyczności[26]. Wręcz odwrotnie: dynamika działań, realizowanych na podstawie linii frontu, musi być wypełniona dużą intensywnością i aktywnością. Istotą wojny pozycyjnej jest bowiem dążenie do zadania jak największych strat przeciwnikowi, co ma zmusić go do ponadnormatywnego sięgania po rezerwy; ostatecznie zaś doprowadzić do ich wyczerpania. Celem zatem staje się związanie jak największej liczby sił przeciwnika i sukcesywne ich niszczenie. Sprzyjają temu również uderzenia głębokie oraz bezpośrednie ataki na infrastrukturę logistyczną. Autor *Strategii* określił ten rodzaj działań jako *bój materiałowy*[27], czyli jako logikę wojny na wyczerpanie[28]. Innym aspektem niezbędnym do osiągnięcia sukcesu w działaniach w warunkach wojny pozycyjnej jest regularność i stałość nacisku[29], który gwarantuje zablokowanie możliwości odtworzenia i rozwoju rezerw strategicznych i operacyjnych przeciwnika przy zapewnieniu zdolności odbudowy i multiplikowania zasobów własnych. Na marginesie warto odnotować, że opisane wcześniej tendencje wyraźnie sprzyjają centralizacji systemu dowodzenia. Ponadto według Swieczina wojna pozycyjna angażuje zdecydowanie mniejsze siły ludzkie niż działania o charakterze manewrowym[30], co może okazać się szczególnie ważne dla realizacji kolejnych fal mobilizacyjnych i szkoleniowych. Inaczej jest w odniesieniu do zasobów materiałowych – sprzętu wojskowego i przede wszystkim amunicji, które w warunkach intensywnych działań zlokalizowanych na szerokim froncie znacznie szybciej się zużywają aniżeli podczas działań manewrowych[31]. Ta obserwacja prowadzi do wniosku o istotnym wzroście

[25] P. Garicano, G. Mappes, F.W. Kagan, *Positional Warfare*..., s. 4.

[26] R.W. Harrison, *The Russian Way of War: Operational Art, 1904-1940*, Lawrence 2001, s. 132-133.

[27] J. Hanska, *War of Time: Managing Time and Temporality in Operational Art*, Cham 2020, s. 142-143. Autor przytacza opinię, w myśl której są to starcia *designed to last entire month and involve tramping over the same piece of ground in an organised way and in which therefore gaining ground is less important than inflicting greater losses on the enemy than the losses we bear*.

[28] Należy jednak z całą mocą podkreślić, że Swieczin uznawał strategię wyczerpania i zniszczenia za fazy tego samego kontinuum, w którym celem jest ostateczne pokonanie przeciwnika. Nie może być mowy – niezależnie od etapu starcia – o ograniczaniu celów wojny. А. Свечин, Стратегия..., s. 41: *То обстоятельство, что борьба на измор может стремиться к достижению самых решительных конечных целей, до полного физического истребления противника, ни в коем случае не позволяет нам согласиться с термином — война с ограниченной целью. Стратегия измора, действительно, в противоположность стратегии сокрушения, задается, до момента конечного кризиса, операциями с ограниченной целью, но цель самой войны может быть далеко не скромной*.

[29] J. Hanska, *War of Time*..., s. 109.

[30] D.M. Glantz, *The Nature of Soviet Operational Art*, „Parameters", vol. XV, no. 1 (Spring 1985), s. 5.

[31] P. Garicano, G. Mappes, F.W. Kagan, *Positional Warfare*..., s. 5.

znaczenia sektorów działań wojennych, które w warunkach wojny manewrowej definiowane są jako drugorzędne[32]. Zalicza się do nich choćby odległe od właściwego frontu linie logistyczne i połączenia z państwami sojuszniczymi przeciwnika. Należy to również rozszerzyć na systemy polityczno-społeczne państw koalicji i quasikoalicji. Ten wniosek uzasadnia ogromną rolę agresywnych działań w domenie informacyjnej prowadzonych w skali globalnej we współczesnych wojnach.

Ostatecznie zatem wojna pozycyjna w przywołanej koncepcji stanowi szczególną fazę kinetycznego starcia między przeciwnikami dysponującymi sporym potencjałem strategicznym – ludzkim i materiałowym[33]. Jakkolwiek statyczna w wymiarze geograficznym – nie powoduje bowiem znaczących zajęć terytorialnych – to rozgrywa się na bardzo wysokim poziomie szans i ryzyk, angażując poważne zasoby strategiczne[34]. Może stanowić przygotowanie do kolejnej fazy operacyjnej z dużym udziałem ruchu na polu walki, choć może również się przekształcić w stan permanentny – wojny na wyczerpanie, gdzie zużycie zasobów jednej ze stron odbiera jej możliwości prowadzenia dalszych działań i w konsekwencji oznacza porażkę[35].

Właściwe naświetlenie wyboru między niszczeniem (*сокрушение*) a wyczerpaniem (*измор*) w ustalaniu celu ma ogromne znaczenie dla ukierunkowania całej aktywności wojskowej; jest jednak jeszcze ważniejsze dla prawidłowego wyboru politycznej linii postępowania i organizacji przygotowań gospodarczych. Te ostatnie mogą obrać zupełnie przeciwne kierunki w zależności od tego, czy przygotowywany jest szybki rozwój maksymalnej energii, czy długi, konsekwentny wysiłek. Wojna miażdżąca (*сокрушение*) powinna być prowadzona głównie z zapasów zgromadzonych w czasie pokoju; a zakupy zagraniczne przed wojną w celu awaryjnego uzupełnienia mogą być niezwykle skuteczne. Duże państwo powinno jednak oprzeć wojnę na wyniszczenie (*измор*) wyłącznie na możliwościach własnego przemysłu podczas samej wojny; przemysł wojskowy może rozwijać się jedynie kosztem zewnętrznych zamówień wojskowych, a odebranie zdolności wytwórczych w czasie pokoju poprzez przeniesienie zamówień za granicę jest błędem. Przygotowanie wojny miażdżącej może być przeprowadzone przez nadzwyczajny wzrost budżetu wojskowego, który zatrzyma, a nawet osłabi rozwój sił wytwórczych państwa. Powinno zatem zakładać ogólny, proporcjonalny rozwój gospodarki państwa, ponieważ chora ekonomia nie może wytrzymać ciężkich i długotrwałych obciążeń[36].

---

32 D.M. Glantz, *The Nature of*..., s. 6-7.

33 P. Garicano, G. Mappes, F.W. Kagan, *Positional Warfare*..., s. 5-6.

34 J. Hanska, *War of Time*..., s. 143.

35 D.M. Glantz, *Soviet Military Operational Art: In Pursuit Of Deep Battle*, Abingdon–New York 1991, s. 23; D. Egan, *The Dialectic of Position and Maneuver: Understanding Gramsci's Military Metaphor*, Leiden 2016, s. 83-85.

36 А. Свечин, Стратегия..., s. 42.

WOJNA NA WYNISZCZENIE (WYCZERPANIE)

Wojna na wyczerpanie definiowana jest jako szczególna strategia militarna polegająca na wykorzystaniu ekonomicznych, technologicznych i ludzkich zasobów w celu osiągnięcia przewagi nad przeciwnikiem[37]. Opiera się na długotrwałych działaniach, obliczonych na stopniowe „wykrwawianie wroga" poprzez ciągłe natarcia, blokady gospodarcze oraz wywieranie presji psychicznej i emocjonalnej[38].

W domenie militarnej wojna na wyczerpanie opiera się na wytrzymałości i determinacji, gdzie przetrwanie i kontrola nad zasobami są kluczowe. W wymiarze ekonomicznym ma ogromny wpływ na gospodarkę państw zarówno walczących, jak i neutralnych. Długotrwały konflikt prowadzi do spadku produkcji, wzrostu inflacji, deficytów surowcowych, zwiększenia zadłużenia publicznego[39]. W domenie społecznej pojawiają się strach, niepewność i zubożenie, co rujnuje morale społeczeństwa oraz poziom zaufania do rządzących[40]. Innym skutkiem jest fragmentaryzacja społeczeństwa, pogłębianie podziałów i narastanie wrogości wewnętrznej. Procesom desocjalizacyjnym towarzyszą zbiorowe zjawiska traumy i depresji u wojskowych oraz cywilów. Długotrwały stan zagrożenia i ciągłe napięcie psychiczne mogą prowadzić do zaburzeń psychicznych (np. PTSD) oraz do zwiększenia przemocy w społeczeństwie. Dodatkowo propagandowe działania wojenne mają za zadanie manipulować emocjami i przekonaniami społeczeństwa, a w efekcie wywoływać trwałą deprywację w atakowanym środowisku. Kompletna analiza wymaga uwzględnienia szerokiego zakresu czynników, aby zrozumieć pełny obraz tego typu konfliktu oraz jego wpływ na świat współczesny[41].

Na bardzo istotny element zwraca uwagę Alex Vershinin[42]. Analizując wnioski z wojny ukraińsko-rosyjskiej, postawił on tezę o powrocie wojen na wyczerpanie, które znalazły się w opozycji do głęboko zakorzenionych w kulturze strategicznej Zachodu

[37] Szerzej: E. Luttwak, *Strategy: The Logic of War and Peace*, Cambridge Mass.–London 2002, s. 113-115.

[38] L. Milevski, *Grand Strategy is Attrition: The Logic of Integrating Various Forms of Power in Conflict*, Carlisle Barracks, PA 2019, s. 8-9.

[39] E. Luttwak, *Strategy*..., s. 67.

[40] L. Milevski, *Grand Strategy is Attrition*..., s. 42.

[41] *Tamże*, s. 42-43. Autor analizuje rozbudowaną formułę działań rosyjskich w czterech fazach, oryginalnie zaproponowaną przez Jānisa Bērziņša, składającą się z czterech pakietów działań wrogich, których cele zgrupowane zostały w dziewięciu obszarach: *i. Stimulation and support of armed actions by separatist groups with the objective of promoting chaos and territorial disintegration; ii. Polarization between the elite and society, resulting in a crisis of values followed by a process of reality orientation to Western values; iii. Demoralization of armed forces and military elite; iv. Strategic controlled degradation of the socioeconomic situation; v. Stimulation of a socio-political crisis; vi. Intensification of simultaneous forms and models of psychological warfare; vii. Incitement of mass panic, with the loss of confidence in key government institutions; viii. Defamation of political leaders who are not aligned with Russia's interests; ix. Annihilation of possibilities to form coalitions with foreign allies.*

[42] A. Vershinin, *The Attritional Art of War: Lessons from the Russian War on Ukraine*, Royal United Services Institute, 18 III 2024, [online] https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/attritional-art-war-lessons-russian-war-ukraine?s=09, 21 IV 2024.

wojen manewrowych[43]. Przyjęcie takiej perspektywy analitycznej prowadzi do wniosku, że wojny na wyczerpanie charakteryzują się autonomiczną sztuką wojenną[44]. Podlegają bowiem zupełnie innej logice, oparte są też na zgoła innych uwarunkowaniach[45]. I to, co bodaj najistotniejsze – realizowane są w zupełnie innym horyzoncie czasowym, w którym wojna przewlekła jest wzorcem obowiązującym[46]. Jeśli odrzuci się nieco tradycyjną formułę analizowania wojen opartej na triadzie: geneza i przyczyny – przebieg – wynik i efekty, w przypadku wojen na wyczerpanie warto zacząć od analizy celu/celów. Ten rodzaj wojen bowiem nie jest nakierowany na doprowadzenie do rozstrzygającego starcia bitewnego i osiągnięcia w ten sposób zwycięstwa[47]. Celem staje się doprowadzenie do ustabilizowanego i jak najdłuższego frontu w celu wypracowania okna czasowego, pozwalającego na mobilizację zasobów ludzkich i ich przeszkolenie oraz konwersję systemu przemysłowego państwa w kierunku gospodarki wojennej[48]. Vershinin ponadto zakłada, że w warunkach wojny na wyczerpanie beligerant, który *koncentruje się na zniszczeniu sił przeciwnika i zniszczeniu jego przemysłowych możliwości prowadzenia wojny*[49] bardziej aniżeli na zajęciu terytorium, ma zdecydowanie większe szanse na zwycięstwo. Istotą kultury strategicznej Zachodu jest postrzeganie wojny jako maksymalnie krótkiego starcia w grze, w której strona pokonana akceptuje porażkę i rozwiązanie zakorzenione w optymalizacji Pareto (zwycięzca bierze wszystko[50]). Od lat 90. XX wieku Zachód dążył do osiągania spektakularnych sukcesów w maksymalnie krótkich okresach aktywności kinetycznej. Błyskotliwe kampanie i błyskawiczne zwycięstwa militarne, charakteryzujące się szybką stopą zwrotu[51], wpisane były w kalendarz wydarzeń właściwych demokracjom[52]. Polityczne koszty wojen na wyczerpanie

[43] J. Angstrom, J.J. Widen, *Contemporary Military Theory: The Dynamics of War*, Abingdon–New York 2015 (rozdział: *Land Operations*).

[44] A. Vershinin, *The Attritional Art of War*...

[45] S.T. Lawson, *Nonlinear Science and Warfare: Chaos, Complexity and the U.S. Military in the Information Age*, Abingdon–New York 2014, s. 80-81. Autor koncentruje się przede wszystkim na przewartościowaniach oraz zmianach w amerykańskich doktrynach wojskowych lat 80. i 90. XX wieku. Warto jednak zauważyć, że projektowały one w znacznym stopniu kierunki myślenia o wojnie w całej euroatlantyckiej kulturze strategicznej.

[46] A. Vershinin, *The Attritional Art of War*...

[47] J. Angstrom, J.J. Widen, *Contemporary Military Theory*... (rozdział: *Military Theory*).

[48] Można odnaleźć wiele analogii do wojny na wyczerpanie z lat Wielkiej Wojny. Zob. W. Philpott, *War of Attrition: Fighting the First World War*, New York 2014.

[49] A. Vershinin, *The Attritional Art of War*...

[50] Na marginesie jednak trzeba podkreślić, że Vilfredo Pareto w odniesieniu do wojny dostrzegał ogromne znaczenie jej wymiaru materiałowego (przemysłowego) i finansowego. *In the march to victory, money and industrial might become as, or even more, important than the efforts of the people or the talents of the commanders* – cytat za: F. Mornati, *Vilfredo Pareto: An Intellectual Biography. Volume III: From Liberty to Science (1898-1923)*, Cham 2020, s. 139.

[51] Od czasów pierwszej wojny światowej możliwości takich wojen podlegały znaczącym ograniczeniom z uwagi na ich złożoność i wysokie koszty oraz ryzyko. D. Sun Lee, *Power Shifts, Strategy and War Declining States and International Conflict*, Abingdon–New York 2008, s. 24-34.

[52] *Tamże*, s. 21.

postrzegane były jako wysokie[53]. Tu warto pokusić się o spostrzeżenie, że od zakończenia zimnej wojny – która w pewnym sensie wpisywała się w logikę wojny na wyczerpanie – strategiczna kultura Zachodu nie musiała się mierzyć z wojną o charakterze systemowym[54]. Osobnym materiałem do przemyśleń jest pytanie o to, czy właśnie wojny systemowe z natury swojej nie są starciami na wyczerpanie przeciwnika i trwałe pozbawienie go możliwości działania[55]. Nie wchodząc dalej w te rozważania, warto zauważyć, że długotrwałe łady międzynarodowe (wiedeński, wersalski, jałtański i w pewnym wymiarze pozimnowojenny) były efektem długotrwałych wojen na wyczerpanie. Ten charakter wojen systemowych oparty jest w dużej mierze na przekonaniu o dominacji w zakresie zasobów własnych, odporności systemowej i przewadze w zdolnościach do odtwarzania potęgi strony inicjującej wojnę. W odniesieniu do przeciwników równorzędnych przekonanie to niewątpliwie jest współdzielone. Przy wyraźnie nierównych potencjałach potęgi decyzja podejmowana przez silniejszego aktora wydaje się jeszcze bardziej oczywista. Ostatecznie [...] *najpewniejszą drogą do porażki w wojnie na wyczerpanie jest koncentrowanie się na manewrowości, z marnotrawieniem cennych zasobów na krótkoterminowych celach terytorialnych*[56]. Istotą wojny na wyczerpanie jest zatem *niszczenie sił przeciwnika i ich zdolności do odtworzenia zdolności bojowych, przy chronieniu zasobów własnych;* [...] *zamiast szukania decydującego rozstrzygnięcia bitewnego przez gwałtowny manewr*[57].

Vershinin zauważa, że współczesne wojny na wyniszczenie z założenia mają trwać nie mniej niż dwa lata i składają się z co najmniej trzech faz. Pierwsza ma w pewnym wymiarze charakter manewrowy – można ją nazwać fazą otwarcia[58], w której uruchomiona zostaje kinetyczna walka bezpośrednia, mająca zresztą dać podstawy do rozpoczęcia właściwej mobilizacji sił ludzkich i środków materialnych. W fazie pierwszej strony przechodzą na tryb wojenny, dążą do osiągnięcia korzystnych pozycji i przede wszystkim wypracowania doświadczeń dla fazy właściwej (drugiej)[59]. Według autora kluczowe jest spełnienie w niej czterech fundamentalnych warunków: *1) nowo mobilizowane*

[53] A. Vershinin, *The Attritional Art of War*...

[54] Szerzej: M. Shuman, H. Harvey, *Security Without War: A Post-Cold War Foreign Policy*, Abingdon–New York 2019, *passim*; P.D. Williams, *War*, [w:] *Security Studies: An Introduction*, red. P.D. Williams, Abingdon–New York 2008, s. 156-163.

[55] W. Philpott, *War of Attrition*...

[56] A. Vershinin, *The Attritional Art of War*...

[57] *Tamże*.

[58] Co warte odnotowania, terminem „faza otwarcia" w głośnych pracach z 2013 roku posługiwał się W. Gierasimow, odnosząc się do etapu agresywnych działań bezpośrednich, jednak wciąż poniżej progu wojny. В.В. Герасимов, *Ценность науки в предвидении*, „Военно-промышленный курьер" 2013, nr 8(476), s. 5-6; zob. J. Reginia-Zacharski, *Ukraina 2014-2015: wojna (nie)hybrydowa*, „Zeszyty Naukowe AON" 2015, nr 3(100), s. 41-43. Na temat niemniej głośnego tekstu z 2017 roku: M. Budzisz, *Wszystko jest wojną. Szkice*..., s. 127-128.

[59] Co istotne, myślenie strategiczne w kategoriach „faz" wojny na trwałe umocniło się już w XXI wieku (w części za sprawą Gierasimowa), choć trzeba podkreślić, że jest stałym elementem agresywnej kultury strategicznej z wyraźnym przesunięciem aktów agresji w domenie kognitywnej na plan pierwszy w fazie przygotowania i otwarcia. Szerzej: M. Budzisz, *Wszystko jest wojną. Szkice*..., s. 65-68.

siły muszą zakończyć szkolenie i uzyskać odpowiednie doświadczenie, by stały się pełnowartościowymi formacjami bojowymi, zdolnymi realizować swoje zadania przy osiągnięciu niezbędnej synergii; 2) strategiczne rezerwy przeciwnika powinny zostać w znacznej części wyczerpane, co powinno uniemożliwić mu wsparcie newralgicznych odcinków frontu działań wojennych; 3) niezbędne jest osiągnięcie dominującej przewagi w wymiarze ogniowym i w rozpoznaniu, które umożliwią stronie atakującej prowadzenie efektywnych działań niszczących w kluczowych sektorach, przy uniemożliwieniu przeciwnikowi skutecznej obrony i symetrycznych odpowiedzi; 4) przemysłowy sektor przeciwnika powinien zostać zdegradowany do stopnia, w którym niemożliwe jest uzupełnianie strat wojennych. W przypadku działań prowadzonych przeciw koalicji zasoby przemysłowe jej członków również powinny zostać wyczerpane lub co najmniej niezbędne jest doprowadzenie do sytuacji dającej podstawy do rychłego osiągnięcia takiego stanu[60].

Po spełnieniu tych warunków wyjściowych strona atakująca może przystąpić do płytkich akcji agresywnych, realizowanych jednak na maksymalnie wydłużonym froncie[61]. Druga przesłanka wymusza na przeciwniku dodatkowe rozproszenie sił, które w warunkach wcześniejszego ich ograniczenia lub wyczerpania będzie generować strategiczne deficyty. W konkluzji tej części rozważań Vershinin przestrzega przed pokusą osiągnięcia sukcesów na poziomie taktycznym i operacyjnym, przy ryzyku wygenerowania strategicznej katastrofy. Zostało to zilustrowane przykładem ofensywy Brusiłowa z 1916 roku[62]. Ograniczone działania ofensywne w tej fazie mają na celu przede wszystkim wypracowanie czasu niezbędnego dla odtworzenia własnych zdolności bojowych. Muszą one zatem zostać oparte na właściwie zbalansowanym rachunku zysków i strat[63].

Dopiero pełna realizacja długotrwałej i strategicznie kluczowej fazy drugiej, podczas której kluczowym osiągnięciem powinno stać się uniemożliwienie przeciwnikowi i koalicji wspierającej odtwarzania zdolności bojowych, otwiera drogę do fazy trzeciej, czyli ostatecznego militarnego pokonania przeciwnika i wejścia własnych sił zbrojnych na jego terytorium[64].

Omawiając pokrótce uwarunkowania współczesnego pola walki, Vershinin podkreśla jego złożoność oraz duże bogactwo środków walki z kluczową cechą ich zintegrowania

[60] A. Vershinin, *The Attritional Art of War*...

[61] Patrz też: V.K. Triandafillov, *The Nature of the Operations of Modern Armies*, Abingdon–New York 2008, s. 117-118. Praca tego sowieckiego „klasyka" sztuki operacyjnej pochodzi z 1929 roku i wpisuje się w nurt dzieł wyznaczających wieloletnią kulturę strategiczną i operacyjną (z silnym zaznaczeniem elastyczności), jaka w rosyjskiej myśli wojskowej obecna jest do dzisiaj.

[62] L.W. Wietosznikow, *Ofensywa Brusiłowa. Działania strategiczno-operacyjne*, przeł. D. Jednorowski, Oświęcim 2014, *passim*.

[63] A. Vershinin, *The Attritional Art of War*...

[64] A. Dowd, D.P. Jankowski, C. Cook, *European Warfighting Resilience and NATO Race of Logistics: Ensuring That Europe Has the Fuel It Needs to Fight the Next War*, CSIS, 28 VI 2023, [online] https://www.csis.org/analysis/european-warfighting-resilience-and-nato-race-logistics-ensuring-europe-has-fuel-it-needs, 27 IV 2024. W raporcie co prawda skoncentrowano się głównie na kwestiach energetycznych, niemniej podniesione uwagi można odnieść do całości logistyki czasu kryzysu.

w użyciu[65]. Z przedstawionego rozumowania wyłania się kardynalny wniosek o istotnej dominacji środków defensywnych[66], gwarantujących należytą osłonę własnych sił w natarciu. Implikuje to przesunięcie akcentu w działaniach na polu walki z oddziałów lądowych na rzecz środków dalekiego niszczenia – artylerii lufowej i rakietowej oraz dronów i lotnictwa. Wartym odnotowania jest renesans sztuki fortyfikacyjnej, która okazuje się kluczowa przede wszystkim w fazie drugiej (pozycyjnej). Ostatecznie *zwycięstwo w wojnie na wyczerpanie gwarantowane jest przez odpowiedzialne planowanie, rozwój bazy przemysłowej i podnoszenie efektywności infrastruktury mobilizacyjnej w czasach pokoju, a także rozsądne zarządzanie zasobami w czasie wojny*[67].

WOJNA SYSTEMOWA JAKO WIELODOMENOWE STARCIE O CHARAKTERZE TOTALNYM (POWRÓT WIELKICH ARMII?)

Dość powszechny jest pogląd, iż żyjemy w „czasach przedwojennych". Taka opinia szczególnie dobitnie brzmiała w ustach premiera Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii Rishiego Sunaka, bowiem rezonował w niej niemalże tytuł jednego z dzieł Winstona S. Churchilla – *The Gathering Storm*[68]. Zresztą nawiązania do drugiej połowy lat 30. XX wieku pojawiają się zdecydowanie częściej[69]. Jeśli wskazane wyżej tendencje utrwalania się wzorca pozycyjnych starć o charakterze „bojów materiałowych" w konfliktach zbrojnych w naszej części świata, przekonująco podnoszone w analizach wojny ukraińsko-rosyjskiej w latach 2023-2025, zostałyby potwierdzone, zasadne wydaje się rozważenie słuszności postulatu poruszonego w październiku 2023 roku w analizie Klubu Wałdajskiego *Warfare in New Epoch: The Return of Big Armies*[70]. Pomijając ewidentne i trudne do akceptacji ideologiczne zaangażowanie twórców raportu – Vasilya Kashina i Andreia Sushentsova – niektóre spostrzeżenia oraz tezy należy uznać za niewątpliwie interesujące. Poza tym środowisko Klubu Wałdajskiego, ściśle powiązane z rosyjskimi kręgami władzy, niewątpliwie w części wyraża ich opinie, w pewnym zaś

[65] A. Vershinin, *The Attritional Art of War*...

[66] Z problematyką balansu między obroną i atakiem mierzyło się wielu naukowców, choćby Charles Glaser. Zob. Ch.L. Glaser, Ch. Kaufmann, *What Is the Offense-Defense Balance and How Can We Measure It?*, „International Security" 1998, vol. 22, s. 47-56.

[67] A. Vershinin, *The Attritional Art of War*...

[68] Gera V., Hui S., *UK Puts Its Defense Industry on „War Footing" and Gives Ukraine $620 Million in New Military Aid*, AP, 23 IV 2024, [online] https://apnews.com/article/poland-uk-nato-ukraine-sunak-military-aid-be9fa8b106eda83c2da140e0f2774fcb, 25 IV 2024.

[69] *UK Army Chief Warns Citizens to Prepare for Massive War with Russia*, Euronews, 24 I 2024, [online] https://www.euronews.com/2024/01/24/uk-army-chief-warns-citizens-to-prepare-for-massive-war-with-russia, 20 IV 2024; *Are We Heading for World War Three?*, Sky News, 29 I 2024, [online] https://news.sky.com/story/are-we-heading-for-world-war-three-experts-weigh-up-whether-russia-china-and-the-middle-east-could-lead-us-into-apocalyptic-conflict-13056131, 21 IV 2024.

[70] V.B. Kashin, A.A. Sushentsov, (1) *Warfare in a New Epoch: The Return of Big Armies*, Valdai Discussion Club Report, X 2023; zob. V.B. Kashin, A.A. Sushentsov, (2) *Warfare in a New Epoch: The Return of Big Armies*, „Russia in Global Affairs" 2024, vol. 22, nr 1, s. 32-56.

stopniu stanowi dla nich inspirację – właściwy charakter tej relacji w istocie jest drugorzędny. Już to przesądza o konieczności wzięcia pod uwagę opinii i poglądów zawartych w raporcie – mogą one bowiem w jakimś zakresie ilustrować skalę i charakter zjawisk, z którymi przyjdzie się mierzyć.

Punktem wyjścia właściwych rozważań w analizie uczyniono spostrzeżenie, że agresywna wojna (w rosyjskiej nomenklaturze: „specjalna operacja wojskowa") przeciw Ukrainie stanowi przykład starcia, którego wynikiem będzie kształt przyszłego porządku międzynarodowego oraz architektura rozkładu potęgi. Wybuchła ona (wojna) według autorów w okresie strukturalnej transformacji systemu relacji międzynarodowych[71]. Te dwa pozornie banalne stwierdzenia uzmysławiają generalne założenie rosyjskiego myślenia na poziomie strategicznym[72]. Z założenia drugiego bezpośrednio wynika zakwestionowanie przez Federację Rosyjską wcześniejszego systemu oraz ładu międzynarodowego. Konsekwencją takiego postawienia sprawy jest szerszy charakter i natura rosyjskiej agresji. Moskale bowiem nie pozostawiają wątpliwości, że cel wojny jest znacznie szerszy aniżeli terytorialne nabytki na Ukrainie czy nawet zmiana panującego w niej reżimu. W istocie zatem wojna ma charakter co najmniej regionalny, a jej szerszy kontekst lokuje ten konflikt w rywalizacji globalnej. Określa to stawkę, która stała za rosyjską decyzją o agresji. Taką optykę potwierdzają zresztą późniejsze uwagi szczegółowe, w myśl których: *Militarna kampania* [sic!] *na Ukrainie nie stanowi zatem lokalnej konfrontacji granicznej, jak też nie jest interwencją silniejszego uczestnika stosunków międzynarodowych przeciwko słabszemu państwu ani akcją militarną przeciwko partyzantom. W minionych dekadach główne potęgi angażowały się przede wszystkim w tych trzech typach aktywności zbrojnej, które zniekształcająco wpłynęły na ich polityki obronne i doprowadziły do degradacji ich ducha bojowego*[73]. Ten fragment dobitnie wskazuje na przekonanie, że wojna ukraińsko-rosyjska – przynajmniej w jej rozwiniętej fazie – stanowi zjawisko poniekąd nowe w tej części świata (oczywiście w perspektywie po 1945 roku). Autorzy co prawda czynią pewne analogie do wojny koreańskiej (1950-1953), jednak z uwagi na odległość czasową i geograficzną są one chybione. Można co najwyżej uznać, że członkowie Klubu w taki sposób manifestują przekonanie o trwającej „nowej zimnej wojnie". Ponadto daleko idącą i w raporcie niewyrażoną *expressis verbis* prognozą może być przewidywanie braku traktatu pokojowego w wojnie ukraińsko-rosyjskiej i przekształcenie jej w chroniczny konflikt wzdłuż linii styku.

Bardzo interesujące uwagi znalazły się w środkowej części raportu, w której autorzy przeprowadzili analizę zmian w walczących armiach. Tu jako punkt krytyczny wskazano pierwszą połowę 2023 roku, kiedy w wyniku pierwszej fali mobilizacyjnej w Federacji Rosyjskiej wyrównana została *ukraińska przewaga w zakresie zasobów ludzkich kierowanych na front*[74]. Zdaniem autorów raportu właśnie wtedy konflikt zbrojny

[71] V.B. Kashin, A.A. Sushentsov, (1) *Warfare in a New Epoch*..., s. 7.

[72] Szerzej: M. Budzisz, *Wszystko jest wojną*..., s. 180-190.

[73] V.B. Kashin, A.A. Sushentsov, (1) *Warfare in a New Epoch*..., s. 11.

[74] *Tamże*, s. 12. Ten pogląd należy uznać za dosyć szczególny, jednak nie ulega wątpliwości, że od drugiej połowy 2023 roku wojna na Ukrainie zmieniła swój charakter na zdecydowanie bardziej pozycyjny.

ostatecznie wszedł w fazę „wielkich armii". Towarzyszyło temu zjawisko przechodzenia do etapu *boju materiałowego*[75]. W raporcie nawet sięgnięto po cytat z Fryderyka Engelsa, który w latach 90. XIX wieku pisał, iż *wojna stała się gałęzią przemysłu amunicyjnego (zbrojeniowego)*[76]. Dobrze oddaje to fala dyskusji, jakie przetoczyły się przez europejskie środowiska eksperckie i zdominowały część debat polityków, w których podnoszono rażące deficyty w możliwościach wytwórczych przemysłów zbrojeniowych (przede wszystkim amunicji[77]) w państwach europejskich[78]. Sytuacja ta w części może być wyjaśniana brakiem politycznych decyzji oraz społecznej akceptacji dla przejścia gospodarki na warunki wojenne bądź quasiwojenne[79]. Ewentualne motywacje do zmiany nastawienia i wdrożenia ambitnych polityk zbrojeniowych dosyć skutecznie blokowane są przekonaniem, że państwa Zachodu nie uczestniczą bezpośrednio w wojnie, a realizują jedynie ograniczone wsparcie materiałowe i polityczne. Tymczasem siły zbrojne Federacji Rosyjskiej, jej zaplecze mobilizacyjne[80] i przede wszystkim przemysł zbrojeniowy zdołały się relatywnie skutecznie przestawić na funkcjonowanie w warunkach wojennych, uwzględniając wymogi *boju materiałowego*[81]. Federacja Rosyjska zrezygnowała z kierowania do walk słabo przeszkolonych *mobików*[82], wdrażając intensywne programy szkoleniowe[83]. W tle zaś trwają przygotowania do długofalowego starcia,

[75] *Tamże*, s. 11-12.

[76] Z listu Fryderyka Engelsa do Nikołaja Danielsona z 2 września 1892 roku. Cyt za: V.B. Kashin, A.A. Sushentsov, (1) *Warfare in a New Epoch*..., s. 13.

[77] M. Budzisz, *Pauza strategiczna. Polska wobec ryzyka wojny z Rosją*, Warszawa 2023, s. 53-55.

[78] Jedno z najbardziej dramatycznych stwierdzeń, jakie można było usłyszeć w debatach, brzmiało: *Our stocks are empty*.

[79] Ł. Donaj, *Unia Europejska a Rosja w kontekście pełnoskalowej agresji z 2022 roku na Ukrainę. Wybrane zagadnienia*, „Sprawy Zagraniczne" 2023, nr 1(1), s. 74-75.

[80] Na marginesie warto zauważyć, że ocena systemów mobilizacyjnych Federacji Rosyjskiej i Ukrainy, dokonywana przez niezależnych ekspertów, daleka jest od takiej idealizacji. O ile rosyjski system mobilizacyjny nie doznał głębokich erozji funkcjonalnych od czasów sowieckich, o tyle jego skuteczność i wydolność daleka jest od ideału z uwagi na chaos biurokratyczny państwa i jego ogromne rozmiary. M. Klein, *Russia's Armed Forces at War: Personnel Increases, Proxies and the Threat of Escalation*, [w:] S. Fischer i in., *What the Prospect of a Prolonged War Means for Russia, Ukraine and Belarus*, Stiftung Wissenschaft und Politik, 20 II 2023, [online] https://www.swp-berlin.org/en/publication/what-the-prospect-of-a-prolonged-war-means-for-russia-ukraine-and-belarus#table-of-contents, 23 IV 2024: *The nominal strength of the armed forces is to increase to 1.5 million soldiers and the number of contract soldiers to 695,000; in addition, two divisions are to be newly created on occupied Ukrainian territory and seven brigades in Russia are to be converted into divisions. In parallel, the budget planning for 2023 provides for a massive increase in defence spending*. Z kolei ukraiński system mobilizacyjny ma przede wszystkim poważne luki w wymiarze ewidencji efektywów, która co najmniej od 2014 roku nie była aktualizowana, a właściwe prawodawstwo jest dopiero tworzone. Zob. J. Ber, *U progu trzeciego roku wojny. Kryzys mobilizacyjny na Ukrainie*, OSW, 9 II 2024, [online] https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2024-02-09/u-progu-trzeciego-roku-wojny-kryzys-mobilizacyjny-na-ukrainie, 23 IV 2024.

[81] S. Hoppe, *Russia's Regions as Pillars of the War Economy*, [w:] S. Fischer i in., *What the Prospect of a Prolonged War*...

[82] M. Klein, *Russia's Armed Forces at War*...

[83] M. Budzisz, *Pauza strategiczna*..., s. 180.

widoczne chociażby w głębokim przewartościowaniu systemu edukacji, który już zawiera wstępne elementy szkolenia wojskowego[84]. Wracając jeszcze na chwilę do zagadnienia efektywności przemysłów zbrojeniowych, należy zauważyć, że istota problemu nie leży wyłącznie w możliwościach finansowych. Zresztą sami autorzy raportu wskazują, że *koalicja 50 państw wspierających Ukrainę*[85] dysponuje zdecydowanie większymi możliwościami finansowymi niż państwo-agresor. Brakuje natomiast woli politycznej i możliwości technologicznych, których zbudowanie wymaga czasu. *Notabene* trwająca dyskusja na temat dojścia do standardu przewidzianego przez szczyt NATO w Walii[86] i rozszerzonego na kolejnym szczycie w Warszawie[87] pokazuje, że kwestia finansowania zbrojeń w państwach sojuszu wciąż pozostawia wiele do życzenia.

Na treści i analizy prezentowane w przywołanym raporcie należy spoglądać jednak zdecydowanie szerzej. We wnioskach bowiem brak skoncentrowania się wyłącznie na prowadzeniu długotrwałej wojny pozycyjnej i jej fazy charakteryzującej się bojem materiałowym (wojna na wyczerpanie). Wskazują na to chociażby analizy dotyczące pojawienia się nowych elementów w sztuce operacyjnej i taktyce, zupełnie nowych doświadczeń w domenie walk miejskich czy – przede wszystkim – postulat wojny wielodomenowej. Nie jest to zresztą w teorii sztuki wojennej paradygmat nowy – jeszcze na przełomie wieków sformułowany został pod różnymi nazwami[88]. Rosjanie natomiast podnoszą konieczność przygotowania do długofalowego starcia, charakteryzującego się falowaniem faz manewrowych i pozycyjnych, co wymaga solidnego przygotowania bazy mobilizacyjnej dla wygenerowania armii w dużych rozmiarach, z zapleczem gotowym do uzupełnień materiału ludzkiego[89]. Innym aspektem jest skupienie się na dużych zdolnościach konwersji i przechodzenia całej maszyny państwowej, z sektorem przemysłowym na czele, od czasów pokoju do czasu wojny[90]. Nie należy pomijać ewentualności, że przywoływany raport jest również elementem wojny informacyjnej, jednak z wieloma jego tezami nie sposób się nie zgadzać. Poza tym – co wcześniej już podkreślano – jeżeli przyjąć, że w stopniu choćby ograniczonym odzwierciedla on poglądy decydentów rosyjskich, niezbędne jest wyciągnięcie właściwych wniosków.

Na koniec warto zwrócić uwagę na rekapitulację przywołanego raportu i odnieść się do niej krytycznie. Autorzy podkreślają fakt narastających różnic między głównymi

[84] J. Reginia-Zacharski, *Geneza rosyjskiej agresji na Ukrainę z 24 lutego 2022 r. w świetle analizy uwarunkowań wielopoziomowych*, „Myśl Polityczna. Political Thought" 2023, nr 1(17), s. 93-94.

[85] V.B. Kashin, A.A. Sushentsov, (1) *Warfare in a New Epoch*..., s. 14.

[86] *Deklaracja szczytu walijskiego wydana przez szefów państw i rządów uczestniczących w posiedzeniu Rady Północnoatlantyckiej, 5 września 2014 r.*, [w:] *Stosunki NATO – Federacja Rosyjska w świetle dokumentów*, red. R. Kupiecki, M. Menkiszak, Warszawa 2018, s. 456-491.

[87] *Komunikat ze szczytu NATO wydany przez szefów państw i rządów uczestniczących w posiedzeniu Rady Północnej w Warszawie w dniach 8 i 9 lipca 2016 r.*, [w:] *Stosunki NATO*..., s. 500-546.

[88] J. Reginia-Zacharski, *Od „kultury wojny" do „wojny kultur"? Rozważania o naturze wojny w XXI wieku*, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne" 2021, vol. 69(1), s. 95-115; tenże, *Wojna w świecie współczesnym*..., s. 12-13 i n.

[89] M. Budzisz, *Pauza strategiczna*..., s. 64-65.

[90] V.B. Kashin, A.A. Sushentsov, (1) *Warfare in a New Epoch*..., s. 13-15.

państwami systemu międzynarodowego[91]. Stawiają tezę, że są one wynikiem zmieniającego się modelu dystrybucji potęgi i wpływu we współczesnym świecie[92]. To z pozoru błahe stwierdzenie stoi w sprzeczności z poglądem dominującym w zachodniej kulturze strategicznej, która zakłada raczej relację odwrotną – to walka o potęgę i wpływ ma prowadzić do narastających różnic. Konsekwencją logiki przyjętej w Federacji Rosyjskiej jest wizja permanentnego konfliktu, wynikającego bezpośrednio ze zmian w strukturze systemu międzynarodowego. Rywalizacja zbrojna jest zatem naturalnym i nieodłącznym skutkiem strukturalnych przyczyn głębokich[93]. Towarzyszy temu przekonanie, wyrażane w każdej właściwie części analizy, w myśl którego współczesność i nadchodzące czasy naznaczone będą decydującymi starciami między głównymi uczestnikami stosunków międzynarodowych. To zaś prowadzi do wniosku o masowym, długotrwałym i w istocie totalnym (a na pewno wielodomenowym) charakterze konfliktów systemowych. Toczyć się one będą w cieniu zagrożenia nuklearnego, jednak sięgnięcie po broń jądrową uznane zostało za mało prawdopodobne[94]. Potencjały jądrowe będą raczej wyznaczać nieprzekraczalne granice wielowymiarowych konfliktów konwencjonalnych. Wojny konwencjonalne przyszłości charakteryzować się będą dramatycznym i destrukcyjnym wpływem na wszystkie właściwie dziedziny życia z gospodarką, finansami, ideologią i domeną informacyjną na czele. Taki rozwój wydarzeń ostatecznie doprowadzi do wykształcenia się kilku centrów potęgi, wokół których konsolidować się będą mało stabilne bloki[95]. Interesujące jest to, że analitycy rosyjscy nie wykluczają scenariuszy, w których oprócz tradycyjnych potęg pojawią się bloki małych i średnich państw, które chroniąc się przed utratą autonomii własnej, mogą tworzyć nowe podmioty zbiorowe w stosunkach międzynarodowych[96]. Zarówno nowe formacje multilateralne, jak

[91] Bardzo ciekawe wnioski płyną z lektury: B. Radziejewski, *Nowy porządek globalny. Mocarstwa, średniacy i niewidzialne siły kierujące światem*, Warszawa 2023, s. 70-79. W szczególności warte podkreślenia jest autorskie zbudowanie oryginalnej kategoryzacji roli w stosunkach międzynarodowych (potencjału potęgi) i wyciągnięcie wniosków na temat znaczenia oraz rodzaju aktywności w poszczególnych grupach aktorów.

[92] V.B. Kashin, A.A. Sushentsov, (1) *Warfare in a New Epoch*..., s. 23. Warto też zwrócić uwagę na wnioski na temat ewolucji systemu międzynarodowego, formułowane jeszcze w 2016 roku przez Henry'ego Kissingera: H. Kissinger, *Porządek światowy*, przeł. M. Antosiewicz, Wołowiec 2017, s. 342-355. Autor w znacznej części skoncentrował się na postępujących, zarówno w wymiarze geograficznym, jak i głębokości przemian, zaburzeniach równowagi w stosunkach międzynarodowych. Bardzo znaczące jest podkreślenie paradoksu charakteryzującego pierwsze dwie dekady XXI wieku: *rozkwit* [systemu międzynarodowego – JRZ] *raczej nie jest uzależniony od sukcesu globalizacji, ale ten proces wywołuje reakcję polityczną, która często działa wbrew jego aspiracjom* (*tamże*, s. 345).

[93] V.B. Kashin, A.A. Sushentsov, (1) *Warfare in a New Epoch*..., s. 19-21.

[94] *Tamże,* s. 23.

[95] Elementy tych prognoz można zresztą odnaleźć w dokumentach strategicznych Federacji Rosyjskiej z lat 2014-2016. Zob. *Doktryna wojskowa Federacji Rosyjskiej zatwierdzona dekretem prezydenta Władimira Putina z 25 grudnia 2014 r.*, [w:] *Stosunki NATO*..., s. 492-494; *Strategia bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej zatwierdzona dekretem prezydenta Władimira Putina z 31 grudnia 2015 r.*, [w:] *Stosunki NATO*..., s. 495-499; *Koncepcja polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej zatwierdzą na dekretem prezydenta Władimira Putina z 30 listopada 2016 r.*, [w:] *Stosunki NATO*..., s. 551-556.

[96] V.B. Kashin, A.A. Sushentsov, (1) *Warfare in a New Epoch*..., s. 22-23.

i bloki konsolidujące się wokół istniejących potęg będą w tym scenariuszu wykształcać autonomiczne porządki ideologiczne oraz własne systemy wartości. Ostatecznie będzie pogłębiać to atomizację i chaotyczność systemu międzynarodowego. W takim świecie głównym modelem konfliktów zbrojnych i wojen będą zarówno masowe starcia zbrojne o charakterze bezpośrednim, jak i *proxy wars*. W tym drugim wypadku potęgi dominujące w systemie będą udzielać pełnoskalowego i wielowymiarowego wsparcia bezpośrednim beligerantom. Ostatecznie zatem starcia będą miały charakter długotrwałych bojów materiałowych, angażujących zasoby ludzkie i produkcyjne w zasięgu co najmniej regionalnym. O głębokości przemian w strukturze stosunków międzynarodowych świadczyć może rola, jaką autorzy raportu przewidują dla dyplomacji. Na poziomie relacji między mocarstwami (globalnymi i regionalnymi) ma ona sprowadzać się do prowadzenia działań, które pozwolą uniknąć nuklearnej konfrontacji podczas trwających konfliktów konwencjonalnych[97].

KONKLUZJE

Reasumując powyższe rozważania, warto nasuwające się wnioski ująć w kilku grupach problemowych. Nie ulega wątpliwości postępująca erozja, a być może nawet całkowite załamanie istniejącego wcześniej systemu i ładu międzynarodowego. Wiele fundamentalnych zasad, na których opierała się polityka międzynarodowa, od pewnego czasu jest kwestionowanych przez państwa zainteresowane zmianą architektury bezpieczeństwa. W niektórych przypadkach – przede wszystkim w odniesieniu do Federacji Rosyjskiej – oznaczało to sięganie po środki militarne w relacjach międzypaństwowych. Pewne zapowiedzi można było obserwować od roku 2005, a najdalej 2007 – kiedy z ust prezydenta Putina padły znaczące słowa na konferencji bezpieczeństwa w Monachium. Praktyczną realizacją tego scenariusza, choć przyznać trzeba w ograniczonym zakresie, była rosyjska agresja na Gruzję w 2008 roku. Test kosztów politycznych, związanych z realizacją rozwiązań zbrojnych wypadł wtedy po myśli Kremla. Od 2014 roku Federacja Rosyjska sięga po środki militarne zarówno w zdefiniowanych przez siebie limitrofach (terytoria ukraińskie), jak i w obszarach bardziej odległych (Syria i w innej formule Afryka), gdzie zachodzą procesy istotnie wpływające na rozkład potęgi w świecie. Od 2021 roku geopolityczne zmagania wyraźnie przyspieszyły, co można wiązać z przyjęciem założenia o słabnięciu międzynarodowej roli Stanów Zjednoczonych, przy deklarowanym przez nie przeniesieniu akcentów polityki bezpieczeństwa na obszar Indo-Pacyfiku. Wydaje się to zresztą stałą tendencją w polityce amerykańskiej przynajmniej od 2010 roku.

Pełnoskalowa agresja na Ukrainę w lutym 2022 roku przyniosła kulminację zmiany. Z dużym prawdopodobieństwem można założyć, że została ona zaplanowana na Kremlu jako krótkotrwała operacja, obliczona na zajęcie stolicy i głównych ośrodków w państwie przeciwnika, eliminację jego kadr politycznych i wprowadzenie podległego sobie reżimu. Z tej perspektywy wcześniejsze wydarzenia w Kazachstanie można potraktować

[97] *Tamże,* s. 24.

jako swoisty test lub „próbę generalną". Szybko jednak agresja na Ukrainę przekształciła się w pełnoskalową wojnę manewrową, by od lata/jesieni 2023 roku wejść w fazę wojny pozycyjnej z elementami wojny na wyczerpanie. Skala rosyjskich przygotowań do starcia, o czym pisano już w innych tekstach, każe zakładać, że na Kremlu zdawano sobie sprawę z prawdopodobieństwa przekształcenia tej wojny w przewlekły konflikt, angażujący jednocześnie w formule quasikoalicji państwa zachodnie. Potwierdzeniem tej tezy są rosyjskie projekty nowego ładu światowego (a przynajmniej europejskiego) zawarte w dokumentach z połowy grudnia 2021 roku, skierowanych do Stanów Zjednoczonych i Sojuszu Północnoatlantyckiego. Wskazują one jednoznacznie na zdecydowanie szerszy aniżeli wyłącznie ukraiński kontekst rosyjskiej agresji. Ponadto skala przygotowań rosyjskich, realizowanych na przestrzeni co najmniej kilku lat poprzedzających agresję, przekonuje, że Kreml przygotowywał się do długotrwałego konfliktu o charakterze systemowym. Te działania preparacyjne realizowane były we wszystkich właściwie domenach funkcjonowania państwa rosyjskiego.

O skuteczności rosyjskich działań przygotowawczych, ale także zdolnościach do konwersji z czasu „P" na czas „W" systemu państwowego najlepiej świadczą pierwsze dwa lata wojny[98], podczas których mimo wprowadzanych sankcji, wysokich kosztów prowadzenia działań wojennych i innych czynników negatywnych Rosja zdolna była do realizowania pełnoskalowych zadań militarnych. Oczywiście trzeba przyznać rację Markowi Budziszowi, który zaznacza, że w długofalowej perspektywie część zjawisk negatywnych (np. demografia) wejdzie w fazę kumulacji[99]. Od połowy 2024 roku siły rosyjskie realizują stałą presję ofensywną przy uderzaniu w zaplecze. Od 2025 roku intensyfikują również działania przeciw uczestnikom quasikoalicji. Potwierdza to wskazany wyżej fragment rosyjskiej kultury strategicznej, w myśl którego kontinuum działań wojennych realizowane jest w szczególnym zbalansowaniu faz manewrowej i pozycyjnej. Istotnym elementem tego kontinuum jest założenie dążenia do materiałowego wyczerpania przeciwnika, w szczególności jeśli działa on w warunkach istnienia quasikoalicji. Co warte odnotowania, instytucje wywiadowcze państw zachodnich wskazują na stale rosnącą aktywność destabilizacyjną realizowaną poza obszarem państwa ukraińskiego. Jest to mieszcząca się w logice rosyjskiej kultury strategicznej i operacyjnej reakcja na zapowiedzi wzmocnienia możliwości produkcyjnych Zachodu w sektorze zbrojeniowym.

Czy przywołane wyżej wnioski należy traktować jako zapowiedź nieuchronności wojen na wyczerpanie i dominacji tego wzorca działań w nadchodzącej przyszłości? Oczywiście, że nie, należy jednak podkreślić, że konflikt na Ukrainie charakteryzuje się sporym udziałem aktywności militarnych zawierających elementy dążenia do infrastrukturalnego, przemysłowego, ludzkiego i mentalnego wyniszczenia przeciwnika. W taki sposób tezę o *powrocie do wojen przemysłowych* i *boju materiałowego* należy uznać za uzasadnioną.

[98] Ciekawy materiał do przemyśleń daje zbiór kilkudziesięciu artykułów z 2022 roku (w dużej części pierwszej połowy), zgromadzonych w: *Geopolityczne trzęsienie ziemi. Jak rosyjska agresja na Ukrainę zmieniła świat*, red. S. Maksymowicz, Warszawa 2022. Z perspektywy kilkunastu miesięcy wyraźnie widać, jak część prognoz odbiega od rzeczywistości.

[99] M. Budzisz, *Pauza strategiczna*..., s. 213-220.

BIBLIOGRAFIA

Adamsky D., *The Two Marshals: Nikolai Ogarkov, Andrew Marshall and the Revolution in Military Affairs*, [w:] *The New Makers of Modern Strategy: From the Ancient World to the Digital Age*, red. H. Brands, Princeton 2023.

Angstrom J., Widen J.J., *Contemporary Military Theory: The Dynamics of War*, Abingdon–New York 2015.

Are We Heading for World War Three?, Sky News, 29 I 2024, [online] https://news.sky.com/story/are-we-heading-for-world-war-three-experts-weigh-up-whether-russia-china-and-the-middle-east-could-lead-us-into-apocalyptic-conflict-13056131.

Ber J., *U progu trzeciego roku wojny. Kryzys mobilizacyjny na Ukrainie*, OSW, 9 II 2024, [online] https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2024-02-09/u-progu-trzeciego-roku-wojny-kryzys-mobilizacyjny-na-ukrainie.

Budzisz M., *Pauza strategiczna. Polska wobec ryzyka wojny z Rosją*, Warszawa 2023.

Budzisz M., *Wszystko jest wojną. Szkice o rosyjskiej kulturze strategicznej*, Warszawa 2021.

Cimbala S.J., *Military Persuasion: Deterrence and Provocation in Crisis and War*, Pennsylvania 1994.

Creveld M. van, *Zmienne oblicze wojny. Od Marny do Iraku*, przeł. J. Szkudliński, Poznań 2008.

Donaj Ł., *Unia Europejska a Rosja w kontekście pełnoskalowej agresji z 2022 roku na Ukrainę. Wybrane zagadnienia*, „Sprawy Zagraniczne", nr 1(1), 2023.

Dowd A., Jankowski D.P., Cook C., *European Warfighting Resilience and NATO Race of Logistics: Ensuring That Europe Has the Fuel It Needs to Fight the Next War*, CSIS, 28 VI 2023, [online] https://www.csis.org/analysis/european-warfighting-resilience-and-nato-race-logistics-ensuring-europe-has-fuel-it-needs.

Egan D., *The Dialectic of Position and Maneuver: Understanding Gramsci's Military Metaphor*, Leiden 2016.

Garicano P., Mappes G., Kagan F.W., *Positional Warfare in Alexander Svechin's Strategy*, Institute for the Study of War, 2 IV 2024, [online] https://understandingwar.org/research/russia-ukraine/positional-warfare-in-alexander-svechins-strategy-2/.

Geopolityczne trzęsienie ziemi. Jak rosyjska agresja na Ukrainę zmieniła świat, red. S. Maksymowicz, Warszawa 2022.

Gera V., Hui S., *UK Puts Its Defense Industry on „War Footing" and Gives Ukraine $620 Million in New Military Aid*, AP, 23 IV 2024, [online] https://apnews.com/article/poland-uk-nato-ukraine-sunak-military-aid-be9fa8b106eda83c2da140e0f2774fcb.

Glantz D.M., *Soviet Military Operational Art: In Pursuit of Deep Battle*, Abingdon–New York 1991.

Glantz D.M., *The Military Strategy of the Soviet Union: A History*, Abingdon 2004.

Glantz D.M., *The Nature of Soviet Operational Art*, „Parameters" 1985, vol. 15, nr 1.

Glaser Ch.L., Kaufmann Ch., *What Is the Offense-Defense Balance and How Can We Measure It?*, „International Security" 1998, vol. 22.

Hanska J., *War of Time: Managing Time and Temporality in Operational Art*, Cham 2020.

Harrison R.W., *The Russian Way of War: Operational Art, 1904-1940*, Lawrence 2001.

Hoppe S., *Russia's Regions as Pillars of the War Economy*, [w:] S. Fischer i in., *What the Prospect of a Prolonged War Means for Russia, Ukraine and Belarus*, Stiftung Wissenschaft und Politik, 20 II 2023, [online] https://www.swp-berlin.org/en/publication/what-the-prospect-of-a-prolonged-war-means-for-russia-ukraine-and-belarus#table-of-contents.

Jones S.G., *Soleimani, Gerasimov and Strategies of Irregular Warfare*, [w:] *The New Makers of Modern Strategy: From the Ancient World to the Digital Age*, red. H. Brands, Princeton 2023, s. 995-997.

Kashin V.B., Sushentsov A.A., (1) *Warfare in a New Epoch: The Return of Big Armies*, Valdai Discussion Club Report, X 2023.

Kashin V.B., Sushentsov A.A., (2) *Warfare in a New Epoch: The Return of Big Armies*, „Russia in Global Affairs" 2024, vol. 22, nr 1.

Kipp J.W., *The Tsarist and Soviet Operational Art, 1853-1991*, [w:] *The Evolution of Operational Art. From Napoleon to the Present*, red. J.A. Olsen, M. van Creveld, Oxford–New York 2011.

Kissinger H., *Porządek światowy*, przeł. M. Antosiewicz, Wołowiec 2017.

Klein M., *Russia's Armed Forces at War: Personnel Increases, Proxies and the Threat of Escalation*, [w:] S. Fischer I in., *What the Prospect of a Prolonged War Means for Russia, Ukraine and Belarus*, Stiftung Wissenschaft und Politik, 20 II 2023, [online] https://www.swp-berlin.org/en/publication/what-the-prospect-of-a-prolonged-war-means-for-russia-ukraine-and-belarus#table-of-contents.

Kober A., *The Rise and Fall of Israeli Operational Art, 1948-2008*, [w:] *The Evolution of Operational Art. From Napoleon to the Present*, red. J.A. Olsen, M. van Creveld, Oxford–New York 2011.

Kokoshin A.A., *Soviet Strategic Thought, 1917-91*, Cambridge Mass.–London 1999.

Lawson S.T., *Nonlinear Science and Warfare: Chaos, Complexity and the U.S. Military in the Information Age*, Abingdon–New York 2014.

Lobov V.N., *Introductionary Essay*, [w:] A.A. Svečin, *Strategy*, red. K. Lee, Minneapolis 1992.

Luttwak E., *Strategy: The Logic of War and Peace*, Cambridge Mass.–London 2002.

Milevski L., *Grand Strategy is Attrition: The Logic of Integrating Various Forms of Power in Conflict*, Carlisle Barracks, PA 2019.

Mornati F., *Vilfredo Pareto: An Intellectual Biography. Volume III: From Liberty to Science (1898-1923)*, Cham 2020.

Philpott W., *War of Attrition: Fighting the First World War*, New York 2014.

Radziejewski B., *Nowy porządek globalny. Mocarstwa, średniacy i niewidzialne siły kierujące światem*, Warszawa 2023.

Reach C. i in., *Russia's Evolution Toward a Unified Strategic Operation: The Influence of Geography and Conventional Capacity*, Santa Monica, CA 2023.

Reginia-Zacharski J., *Geneza rosyjskiej agresji na Ukrainę z 24 lutego 2022 r. w świetle analizy uwarunkowań wielopoziomowych*, „Myśl Polityczna. Political Thought" 2023, nr 1(17), https://doi.org/10.31268/MPPT.2023.5.

Reginia-Zacharski J., *Od „kultury wojny" do „wojny kultur"? Rozważania o naturze wojny w XXI wieku*, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne" 2021, vol. 69(1).

Reginia-Zacharski J., *Ukraina 2014-2015: wojna (nie)hybrydowa*, „Zeszyty Naukowe AON" 2015, nr 3(100).

Reginia-Zacharski J., *Wojna w świecie współczesnym. Uczestnicy – Cele – Modele – Teorie*, Łódź 2014.

Shuman M., Harvey H., *Security Without War: A Post-Cold War Foreign Policy*, Abingdon–New York 2019.

Stosunki NATO – Federacja Rosyjska w świetle dokumentów, red. R. Kupiecki, M. Menkiszak, Warszawa 2018.

Strachan H., *Elusive Meaning and Endurance of Clausewitz*, [w:] *The New Makers of Modern Strategy: From the Ancient World to the Digital Age*, red. H. Brands, Princeton 2023.

Sun Lee D., *Power Shifts, Strategy and War Declining States and International Conflict*, Abingdon–New York 2008.

Svečin A.A., *Strategy*, red. K. Lee, Minneapolis 1992.

Triandafillov V.K., *The Nature of the Operations of Modern Armies*, Abingdon–New York 2008.

UK Army Chief Warns Citizens to Prepare for Massive War with Russia, Euronews, 24 I 2024, [online] https://www.euronews.com/2024/01/24/uk-army-chief-warns-citizens-to-prepare-for-massive-war-with-russia.

Vershinin A., *The Attritional Art of War: Lessons from the Russian War on Ukraine*, Royal United Services Institute, 18 III 2024, [online] https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/attritional-art-war-lessons-russian-war-ukraine?s=09.

Wietosznikow L.W., *Ofensywa Brusiłowa. Działania strategiczno-operacyjne*, przeł. D. Jednorowski, Oświęcim 2014.

Williams P.D., *War*, [w:] *Security Studies: An Introduction*, red. P.D. Williams, Abingdon–New York 2008.

Герасимов В.В., *Ценность науки в предвидении*, „Военно-промышленный курьер" 2013, nr 8(476).

Свечин А., *Стратегия*, Москва 1927.

Jacek REGINIA-ZACHARSKI – politolog i historyk, specjalista w zakresie historii stosunków międzynarodowych i nauk politycznych, bezpieczeństwa międzynarodowego i narodowego. Rozprawę doktorską *Sprawa ukraińska w polityce Wielkiej Brytanii w latach 1917-1923* obronił w 2000 roku na Wydziale Filozoficzno-Historycznym i uzyskał stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie historii, w specjalności – historia stosunków międzynarodowych. Rozprawa ukazała się drukiem w Wydawnictwie Adam Marszałek w 2004 roku. W marcu 2001 roku został zatrudniony na stanowisku adiunkta w Katedrze Teorii Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa w Instytucie Nauk Politologicznych na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politologicznych Uniwersytetu Łódzkiego. Od 2016 roku jest profesorem UŁ w Katedrze Teorii Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa. W 2015 roku monografia *Wojna w świecie współczesnym. Uczestnicy – cele – modele – teorie* została uznana przez Radę Wydziału Politologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie jako podstawa do nadania mu stopnia doktora habilitowanego nauk społecznych (dyscyplina: nauki o polityce, specjalność: konflikty międzynarodowe).